

СТАВЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНИХ ВПРАВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Степан Леус¹

¹Львівський державний університет фізичної культури імені І. Боберського, м. Львів, Україна, leusbandera@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2220-7481-2024-04-55-62>

Анотації

Актуальність теми дослідження. Військово-прикладні вправи не набули широкого впровадження у фізичному вихованні школярів. Проте не враховувалися геополітичні зміни, що відбувалися навколо України. Сьогодні існує гостра потреба в підготовці школярів до майбутнього захисту України військово-прикладними вправами. **Мета й методи дослідження.** Метою дослідження було з'ясувати можливості застосування засобів військово-історичної реконструкції у фізичному вихованні учнів старших класів. Опитано 2119 респондентів із 21 області України – учителів старших класів: фізичного виховання, історії України та захисту України. Для математичної обробки результатів використано таблицю MS Excel. **Результати роботи та ключові висновки.** Понад 70 % учителів підтримують використання військово-прикладних вправ на уроках фізичної культури, причому найбільшу підтримку ця ідея отримала серед учителів предмета «Захист України». В умовах війни актуальність таких вправ залишається високою, і фахівці погоджуються, що формування відповідних навичок у дітей слід почати значно раніше. Військово-історична реконструкція отримала помірну підтримку вчителів через її складність і вартість. Проте вчителі переконані, що застосування її елементів мотивує учнів (55,0 %) і підвищує рівень патріотизму (78,2 %), дасть змогу краще підготуватися молоді (69,3 %) і стати до захисту України (47,7 %). Тому більшість респондентів (71,3 %) підтримують військово-прикладні вправи на уроках фізичної культури, 55,3 % вважають їх корисними для учнів 10–11 класів. Понад 80,0 % висловилися за необхідність унесення змін у зміст навчальних дисциплін «фізична культура», «Захист України» та «Історія України», відповідно до реалій сучасної війни. Отож військово-історична реконструкція має потенціал як інноваційний метод фізичного та патріотичного виховання учнівської молоді, якщо її впровадження буде оптимізовано; але це потребує розроблення чіткої методології впровадження.

Ключові слова: школярі, фізичне виховання, військово-прикладні вправи, захист України.

Stepan Leus. Teachers' Attitudes Towards the Use of Military-Applied Exercises in Physical Education Classes. Relevance of the Research Topic. Military-applied exercises have not been widely implemented in the physical education of schoolchildren. However, geopolitical changes that have taken place in Ukraine were not taken into account. Today, there is an urgent need to prepare schoolchildren for the future defense of Ukraine through military-applied exercises. **Aim and Methods of the Study.** The aim of the research was to explore the possibilities of using military-historical methods in the physical education of students. A total of 2,119 respondents from 21 regions of Ukraine were surveyed, including teachers of physical education, Ukrainian history, and defense studies. MS Excel was used for the mathematical processing of the results. **Results of the Study and Key Conclusions.** More than 70 % of teachers support the inclusion of military-applied exercises in physical education lessons, with the highest level of support among teachers of the subject Defense of Ukraine. Under wartime conditions, the relevance of such exercises remains high, and experts agree that the development of these skills should begin at an earlier age. Military-historical reconstruction received considerable attention from teachers due to its complexity and cost. However, they believe that incorporating its elements can motivate students (55,0 %), foster patriotism (78,2 %), better prepare youth for service (69,3 %), and enhance their ability to defend Ukraine (47,7 %). Overall, 71,3 % of respondents support the introduction of military-applied exercises in physical education lessons, while 55,3 % consider them particularly beneficial for students in grades 10–11. More than 80 % of interviewees highlighted the need to update the educational content of Physical Education, Defense of Ukraine, and Ukrainian History courses in accordance with the realities of modern warfare. Therefore, military-historical reconstruction has the potential to serve as an innovative method of physical and patriotic education for students, provided its implementation is optimized. However, this requires the development of a clear methodological framework.

Key words: students, physical education, military-applied exercises, defense of Ukraine.

Вступ. Постановка проблеми. У сучасних умовах під час московсько-української війни питання підготовки молоді до оборони України стає дедалі актуальнішим. На сьогодні існують різні системи вишколу й організації, які здійснюють військову підготовку для учнів старших класів. Окрім

цього, у школах існує профільний предмет «Захист України», який безпосередньо орієнтований на підготовку молоді до можливої участі у війні. Проте військово-прикладні вправи, не набули широкого впровадження у фізичному вихованні школярів.

Тему військово-патріотичного виховання молоді неодноразово порушували такі автори, як І. Бех, Л. Канішевська, Р. Малиношевський [1]. М. Ковба [8] підтвердив важливість військово-патріотичного виховання у формуванні національної свідомості та готовності до захисту України й підкреслив активну роль школи й учителя в цьому процесі. Г. Коломоєць [9] є автором варіативного модуля, який використовує військово-прикладні вправи, а саме військово-патріотичний хортинг. Модуль є частиною навчальної програми для закладів загальної середньої освіти, рекомендованої Міністерством освіти і науки України. Е. Бородай [3] досліджував тему військово-прикладних видів спорту як ефективного засобу розвитку рухових якостей та формування прикладних навичок старшокласників у процесі допризовної підготовки. Л. Канішевська [6], опитувала вчителів щодо форм та видів військово-патріотичного виховання, якими вони володіють, і з'ясувала, які навчальні предмети мають найбільший вплив на виховання патріотизму. Отже, у спеціальній літературі висвітлено лише деякі окремі питання щодо цієї тематики. Проте ставлення вчителів до використання військово-прикладних вправ на уроках фізичної культури в старших класах не вивчалось.

Мета дослідження – з'ясувати можливості застосування засобів військово-історичної реконструкції у фізичному вихованні учнів старших класів.

Матеріали і методи дослідження. *Учасники.* Ми залучили до дослідження вчителів трьох навчальних предметів. Це були вчителі «Фізичної культури», «Захисту України» й «Історії України». Це зумовлено темою дослідження, яке орієнтоване на застосування методики військово-історичної реконструкції та передбачає комплексне поєднання впливів трьох вищезгаданих предметів. Серед опитаних три найбільші вибірки становили вчителі фізичної культури, історії України й захисту України; відсоток учителів, які ведуть заняття з кількох дисциплін, – менше ніж 15,0 % (табл. 1).

Усього в опитуванні взяло участь 2119 респондентів із 21 області України (крім тимчасово окупованого Криму та частин Донецької та Луганської областей). Нижній віковий поріг респондентів – 19 років, а верхній – 76.

Таблиця 1

Якісний кадровий склад респондентів

Предмет, який викладають респонденти	Кількість, %
Історії України	601, або 28,4 %
Захисту України	334, або 15,8 %
Фізичної культури	860, або 40,6 %
Історії України та захисту України	46, або 2,2 %
Фізичної культури та захисту України	248, або 11,7 %
Історії України та фізичної культури	14, або 0,7 %
Історії України, захисту України, фізичної культури	16, або 0,8 %

Організація дослідження. Ми провели опитування на онлайн-платформі Google Forms. Анкета складалася з 48 питань, які згруповано в 3 частини. Доступ до анкети для респондентів був відкритий через надіслані відповідні покликання. Цьому сприяли обласні департаменти освіти та заклади загальної середньої освіти.

Статистичний аналіз. Дані анкет оброблено із використанням порядкового шкалювання, ранжування й рейтингу. Для обробки результатів застосовано методи математичної статистики (X, %) через електронну таблицю MS Excel.

Результати дослідження. Перше питання анкети стосувалося доцільності використання військово-прикладних вправ на уроках фізичного виховання в школі. Відповіді були такими: 1509, або 71,3 % респондентів, відповіли «Так, доцільно»; 164, або 8,0 %, – «Ні, не доцільно»; 443, або 20,7 % респондентів, – «Важко відповісти» (рис. 1).

Понад 70 % учителів висловилися за використання військово-орієнтованих вправ на заняттях. Найбільше підтримали ці вправи вчителі захисту України (78,7 %) і педагоги, які суміщають викладання двох і більше дисциплін – історія України, захист України та фізичної культури (84,9 %) (табл. 2).

Рис. 1. Доцільність використання військово-прикладних вправ на уроках фізичної культури в школі

Таблиця 2

Результати проведеного опитування вчителів про доцільність використання військово-прикладних вправ на уроці фізичної культури в школі

Вибірки респондентів	Відповіді респондентів		
	так	ні	важко відповісти
Учителі історії України	369 / 61,4 %	43 / 7,2 %	189 / 31,4 %
Учителі захисту України	263 / 78,7 %	8 / 2,4 %	63 / 18,9 %
Учителі фізичної культури	605 / 70,3 %	92 / 10,7 %	163 / 19,0 %
Учителі 2-х – 3-х предметів	275 / 84,9 %	21 / 6,5 %	28 / 8,6 %

Друге питання було конкретніше: «На вашу думку, чи сприятиме використання елементів військово-історичної реконструкції: гвинтівки, кулемети, техніки минулих війн, спорядження, уніформи тощо – у підготовці стати до захисту України в майбутньому?». Відповіді отримано такі: 1008, або 47,7 %, відповіли «Так»; 444, або 21 % респондентів – «Ні»; 663, або 31,3 %, – «Важко відповісти».

Аналіз відповідей на наступне запитання анкети свідчив, що застосування елементів військово-історичної реконструкції на уроках фізичного виховання дасть змогу збільшити мотивацію учнів на участь у занятті (1163, або 55,0 % респондентів, відповіли «Так»; 199, або 9,4 %, – «Ні»; 754, або 35,6 %, – «Важко відповісти»).

Відповіді на питання «Чи дозволить військово-історична реконструкція через “живу історію”, та реальне переживання подій минулого України, підвищити рівень патріотизму в школярів?» були такими: 1657, або 78,2 %, – «Так»; 62, або 2,9 % респондентів, – «Ні»; 400, або 18,9 %, – «Важко відповісти» (рис. 2).

Аналіз відповідей опитуваних засвідчив, що військово-історична реконструкція (завдяки використанню різноманітних макетів зброї, бронетехніки, фортифікацій, тактичних дій) дасть змогу молоді краще підготуватися до оборони країни. Відповіді досліджуваних були такі: 1468, або 69,3 %, – «Так»; 127, або 6 %, – «Ні»; 524, або 24,7 %, – «Важко відповісти».

Серед усіх категорій учителів понад 80,0 % висловилися за необхідність унесення змін у зміст навчальних дисциплін «Фізична культура», «Захист України» та «Історія України», відповідно до реалій сучасної війни (табл. 2).

У наступному питанні ми запропонували вчителям обрати, із якого класу вони б рекомендували застосовували військово-прикладні вправи. Адже, згідно зі шкільною програмою, дисципліна «Захист

України» вводиться з 10-го класу, як і окремі військово-прикладні вправи на уроках фізичної культури. Найбільшу підтримку отримав варіант застосування таких вправ для учнів 10 та 11 класів (55,3 %). Проте водночас ми побачили співмірну підтримку використання таких вправ і для учнів 7–9 класів серед учителів захисту України – 47,6 % та вчителів-сумісників – 42,3 % (табл. 3).

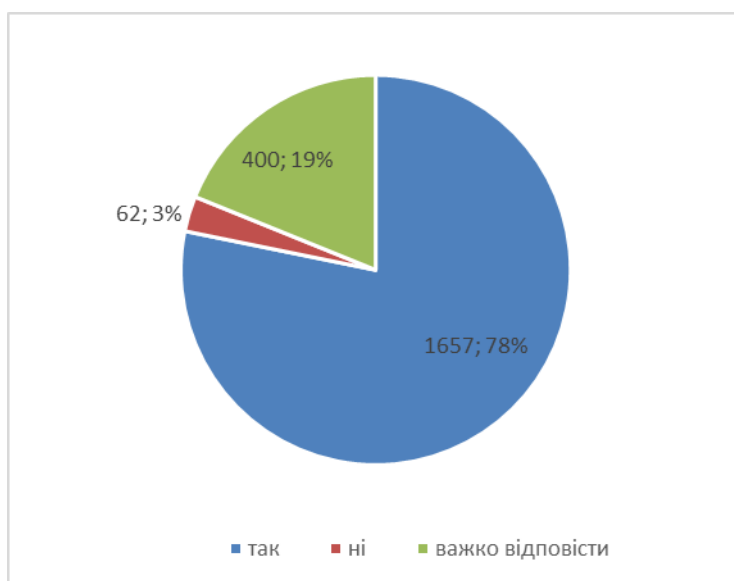

Рис. 2. Сприяння військово-історичної реконструкції підвищенню рівня патріотизму школярів через «живу історію» та реальне переживання подій минулого України

Таблиця 2

Відповіді респондентів на питання «Чи потрібно змінити програму Захисту України, фізичної культури й історії України відповідно до сучасної війни?»

Вибірки респондентів	Відповіді респондентів	
	так	ні
Учителі історії України	533 / 88,7 %	68 / 11,3 %
Учителі захисту України	276 / 82,6 %	58 / 17,4 %
Учителі фізичної культури	724 / 84,2 %	136 / 15,8 %
Учителі 2-х – 3-х предметів	277 / 85,5 %	47 / 14,5 %

Таблиця 3

Відповіді респондентів на питання «Із якого класу можна використовувати військово-прикладні вправи на заняттях фізичної культури?»

Вибірки респондентів	Відповіді респондентів		
	із 10–11 класу	із 7–9 класу	із 5–6 класу
Учителі історії України	329 / 54,7 %	212 / 35,3 %	60 / 10,0 %
Учителі захисту України	160 / 47,9 %	159 / 47,6 %	15 / 4,5 %
Учителі фізичної культури	522 / 60,7 %	288 / 33,5 %	50 / 5,8 %
Учителі 2–3-ох предметів	159 / 49,1 %	137 / 42,3 %	28 / 8,6 %

Дискусія. У першому питанні понад 70,0 % позитивних відповідей учителів про доцільність використання військово-прикладних вправ на уроках фізичної культури в школі підтверджують, що попит на такі вправи великий. Більшість респондентів розуміють, що від рівня володіння навичками військово-прикладних вправ залежатиме й життя учнів загалом. Найбільше цю думку підтримали вчителі захисту України, радше тому, що вони найбільш дотичні до тематики. Учителі-сумісники також за використання даних вправ і трохи менший відсоток – учителі фізичної культури. Відповіді вчителів історії України більше представлені в категорії «Важко відповісти» – це, вочевидь, пов'язано з тим, що вони не є спеціалістами в цій галузі.

но зі специфікою викладання предметів, а саме більш теоретичними заняттями у порівнянні з учителями інших двох дисциплін.

Підтримку доцільності застосування військово-прикладних вправ учителями старшого віку ми можемо пояснити їх вихованням у советській системі, яка була військово-орієнтованою. Якщо говорити про відповіді «Ні» серед респондентів віком 30-ти років, то це можна пояснити їх юністю та зростанням у постсоветський період, під час якого були мотиви роззброєння, умиротворення та відходу від советської військової машини. Що ж до молоді віком до 30 років, то більшість із них вважають доцільним застосовувати військово-зорієнтовані вправи під час уроків фізичної культури («Так» відповіло – 169 респондентів, «Ні» – 33 респонденти). Очевидно, що ці молоді люди під час ведення повномасштабної війни усвідомили важливість таких вправ. Це можна пояснити й тим, що вони пережили і період війни 2014-го року, і повномасштабне вторгнення, тому спостерігали тенденції розвитку цих подій.

Додамо, що дослідники Е. Бородай [3], М. Тимчик & Н. Касич [11] підтвердили, що виклики сьогодення потребують підготовки молоді до оборони України. Згідно з дослідженням Л. Канішевської, 30 % учителів вважають, що військово-патріотичним вихованням повинні займатися відповідні патріотичні організації [7].

Аналіз відповідей засвідчив, що більше трьох четвертих респондентів погодилися з твердженням про те, що, наслідуючи історичних прототипів, проживаючи події минулого України, школярі на собі відчують, у яких умовах і якими засобами українці виборювали свою незалежність. Це сприятиме підвищенню рівня патріотизму школярів. Для учнів це чудова можливість поринути в минуле не через підручник, а безпосередньо через виконання завдань та створеної атмосфери. Асоціюючи себе захисниками України минулого, учні відчують тяглість поколінь і споконвічну традицію українського війська української держави.

Аналіз відповідей фахівців довів, що використання елементів військово-історичної реконструкції на уроках фізичного виховання дасть змогу збільшити мотивацію учнів на участь у занятті (55,0 %), підвищити рівень патріотизму школярів (78,2%), краще підготуватися до оборони країни (69,3 %). Відкриті коментарі до опитування дали нам зрозуміти, що невисокі відсотки пов'язані з думками вчителів про складність і дороговизну застосування запропонованої програми із використанням засобів військово-історичної реконструкції.

Щодо питання про те, у які вікові періоди варто розпочинати впровадження військово-прикладних вправ у навчальному процесі, половина респондентів підтримали звичну практику (10–11 класи). Проте частина вчителів готові впроваджувати такі вправи на 2–3 роки раніше; особливо часто це поширено серед учителів фізичної культури й сумісників. Найбільше підтримали ідею залучення учнів 7–9 класів до таких вправ учителі «Захисту України», те саме стосується сумісників. На думку авторів, відповіді респондентів виглядають дивно, адже під час проведення військово-історичних дійств, її учасники застосовують копії або оригінали холодної й вогнепальної зброї, яка спеціально перероблена для використання в таких дійствах. За принципом роботи вона не відрізняється від аналогів і тому учень може повністю навчитися нею володіти й доглядати за нею. Застосування бронетехніки також дає змогу підготуватися до оборони держави. Дуже часто техніка теж є оригінальною й тому правила перебування біля неї, користування нею вчать важливих речей, а взаємодія з нею під час відтворень битв формує неоціненний досвід. Спорудження та використання фортифікацій та укріплень – одна із найголовніших умінь у сучасній війні. Із періоду Першої світової війни змін у ній майже не відбулося, тому знання, котрі отримують учні про фортифікацію, через військово-історичну реконструкцію – є вкрай цінною. Тому вважаємо обов'язковим уведення відповідної теми й засобів фізичного виховання до програми.

Отже, бачимо, що фахівці погодилися з потребою набагато швидше починати формувати в дітей навички та вміння, пов'язані з військово-прикладними вправами. На нашу думку, це один із наслідків війни в державі та реалії, із якими зіткнулося суспільство. Натомість опитані нами фахівці вважають, що використання запропонованих вправ для учнів 5–6 класів ще не доцільне. Проте в спеціальній літературі [12] присутні результати досліджень про навчання цих вправ у форматі позашкільної роботи – у дитячих організаціях «Пласт». Також представлені [4] результати патріотичної вихованості молодших школярів віком 6–7 років під впливом застосування засобів хортингу. Позаяк наші дані суперечать даним літератури, потрібно дослідити додатково використання такої практики в школі.

Відповіді респондентів засвідчили актуальність змін змістового наповнення дисципліни «Захист України» та фізичної культури відповідно до реалій війни. Це адекватна відповідь на ті темпи ведення бойових дій і змін технологій, свідками яких ми є. Учителі всіх представлених категорій учителів (82,6–88,7 % голосів) засвідчили, що є потреба змін та вдосконалень навчальної програми. Додамо, що опитування є складовою частиною дисертаційного дослідження про використання військово-історичної реконструкції на уроках фізичного виховання й таким чином ми намагаємося створити та запропонувати нову, міждисциплінарну програму фізичного й патріотичного виховання, яка дасть змогу вирішити частину питань у сфері фізичної культури – через рухову активність; у сфері захисту України – через військово-прикладні вправи; у сфері історії України – через патріотичне й освітнє спрямування програми.

Найбільше опитаних учителів – фізичної культури (40,6 %), які були основною ціллю нашого дослідження. Учителів історії України було вдвічі більше, ніж захисту України, проте ми користувалися відсотковою оцінкою відповідей, тому кількісні показники нівелювалися. Щодо опитаних учителів, то серед них 18,05 % – викладають кілька дисциплін. Цей показник не є суттєвим, проте дані свідчать, що не завжди до кожної дисципліни задіяний відповідний фахівець. На нашу думку, потрібно залучати ветеранів московсько-української війни, підготовлених педагогічно як учителі «Захисту України». Це вже реалізує Міністерство у справах ветеранів [10] та стверджено законодавчо у 2022 р. [5].

Згідно з поширеною практикою, учителі фізичної культури чи захисту України обіймають кілька посад, щоб отримувати більшу зарплатню. На нашу думку, із погляду ефективності навчання – така система недостатньо дієва. По-перше, вона значно більше навантажує вчителя «додатковими» годинами з інших дисциплін, по-друге – розпорошує увагу вчителя на кілька напрямів і не дає йому змоги повноцінно присвятити час учням, по-третє – такий підхід не сприятиме підтримці високої компетентності вчителя одразу в кількох дисциплінах. Щодо поєднання навчальних дисциплін, які володіють найбільшим потенціалом у військово-патріотичному вихованні молоді, маємо дані опитування Л. Канішевської [7]. Серед інших предметів, таких як українська мова, українська література та «Захист України», лише 24,5 % викладачів обрали для викладання «Фізичну культуру». Це означає, що лише чверть опитаних вважає можливим поєднання викладання фізичної культури з іншими предметами.

Висновки. Частина шкільних учителів поєднує викладання кількох предметів, що свідчить про нестачу вузькопрофільних спеціалістів у кожній галузі. Оптимальним рішенням може стати залучення ветеранів московсько-української війни, підготовлених педагогічно як учителі «Захисту України», що вже підтримується на державному рівні.

Понад 70 % педагогів підтримують використання військово-прикладних вправ на уроках фізичної культури, причому найбільшу підтримку ця ідея отримала серед учителів предмету «Захист України». В умовах війни актуальність таких вправ залишається високою й фахівці погоджуються, що формування відповідних навичок у дітей слід почати значно раніше. На нашу думку, це один із наслідків збройного втручання країни-агресорки.

Військово-історична реконструкція отримала помірну підтримку вчителів через її складність і вартість. Проте педагоги переконані, що використання її елементів мотивує учнів (55,0 %) і підвищує рівень патріотизму (78,2 %), дасть змогу краще підготуватися молоді (69,3 %) і стати до захисту України (47,7 %). Тому більшість респондентів (71,3 %) підтримують військово-прикладні вправи на уроках фізичної культури, 55,3 % вважають їх корисними для учнів 10–11 класів.

Понад 80,0 % висловилися за необхідність унесення змін у зміст навчальних дисциплін «Фізична культура», «Захист України» та «Історія України» відповідно до реалій сучасної війни. Відтак військово-історична реконструкція має потенціал як інноваційний метод фізичного й патріотичного виховання учнівської молоді, якщо її впровадження буде оптимізовано; але це потребує розроблення чіткої методології впровадження.

Джерела та література

1. Бех І. Д., Канішевська Л. В., & Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. № 5(2). С. 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202>
2. Бінецький Д. О. Військово-патріотичне виховання підлітків засобами військово-спортивних ігор. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. 2023. № 11. С. 33–37.

3. Бородай Е. Військово прикладні види спорту як ефективні засоби розвитку рухових якостей та формування прикладних навичок старшокласників у процесі допризовної підготовки. *Педагогічні науки*. 2020. № 75–76. С. 44–49. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2020.75-76.226366>
4. Діхтяренко З. Патріотичне виховання молодших школярів у процесі тренувань хортингом. *Теорія і методика хортингу*. 2015. № 3. С. 184–195.
5. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». (2022, 13 грудня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>
6. Канішевська Л. В. Вивчення готовності вчителів до реалізації проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників: Організація та результати всеукраїнського опитування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2024. № 3К (176). С. 233–237. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).51](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).51)
7. Канішевська Л. До питання військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація та результати всеукраїнського опитування. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 2(30). [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-544-552](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-544-552)
8. Ковба М. Операційно-діяльнісний компонент військово-патріотичного виховання старшокласників в Україні (перша чверть ХХІ ст.). *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 5(39). [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-257-267](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-257-267)
9. Коломоець Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.07 / Національна академія пед. наук України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2021. 24 с.
10. У новому проєкті Мінветеранів та Міноборони перші 26 ветеранів війни пройшли навчання і викладають початкову військову підготовку в школах. (б.д.). *Міністерство у справах ветеранів*. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/u-novomu-proyektii-minveteraniv-ta-minoboroni-pershi-26-veteraniv-vijni-projshli-navchannya-i-vikladatimut-pochatkovu-viiskovu-pidgotovku-v-shkolah>
11. Тимчик М., & Касич Н. Забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів старших класів у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. *Теоретичні та методичні проблеми виховання дітей та молоді*. 2023. (27(2)). 200–211. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-200-211>
12. Рябокін Р. М., Рябокін М. В. Навчальний зміст військово-патріотичного виховання на основі досвіду НСОУ – Пласт. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 2(22). С. 157–161. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-2.35>

References

1. Bech, I. D., Kanishevskaya, L. V., & Malinoshevsky, R. V. (2023). Stratehiia viiskovo-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi v systemi osvity ukrainy: Realii ta oriientovni pozytsii [Strategy of Military-Patriotic Education for Children and Youth in the Educational System of Ukraine: Realities and Guiding Positions]. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 5(2), 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202> (in Ukrainian).
2. Bineckiy, D. O. (2023). [Viiskovo-patriotichne vykhovannia pidlitkiv zasobamy viiskovo-sportyvnykh ihor] Military-patriotic education of adolescents through military-sports games. *Modern Educational Process: Essence and Innovative Potential*, (11), 33–37 (in Ukrainian).
3. Borodai, E. (2020). Viiskovo prykladni vydy sportu yak efektyvni zasoby rozvytku rukhovyykh yakosteï ta formuvannia prykladnykh navychok starshoklasnykiv u protsesi dopryzovnoi pidhotovky [Military-applied sports as effective means of development of motility of movements and formation of applied skills of high school student in the process of preconscription training]. *Pedagogical Sciences*, 75–76, 44–49. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2020.75-76.226366> (in Ukrainian).
4. Dikhtyarenko, Z. (2015). Patriotichne vykhovannia molodshykh shkolariv u protsesi trenuvan khortynhom [Patriotic education of younger schoolchildren through horting training]. *Theory and Methodology of Horting*, 3, 184–195.
5. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti» [The Law of Ukraine «On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Establishing Ukrainian National and Civic Identity»]. (December 13, 2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (in Ukrainian).
6. Kanishevskaya, L. V. (2024). Vyvchennia hotovnosti vchyteliv do realizatsii problemy viiskovo-patriotichnoho vykhovannia starshoklasnykiv: Orhanizatsiia ta rezultaty vseukrainskoho opytuvannia [Study of Teachers' Readiness to Implement the Problem of Military-Patriotic Education of High School Students: Organization and Results of a Nationwide Survey]. *Scientific Journal of the National Pedagogical University named after MP Dragomanov. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports)*, 3K (176), 233–237. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).51](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).51) (in Ukrainian).

7. Kanishevska, L. (2024). Do pytannia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia starshoklasnykiv v umovakh voiennoho stanu: Orhanizatsiia ta rezultaty vseukrainskoho opytuvannia [On the Issue of Military-Patriotic Education of High School Students Under Martial Law Conditions: Organization and Results of a Nationwide Survey]. *Science and Technology Today*, (2(30)). [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-544-552](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-544-552) (in Ukrainian).
8. Kovba, M. (2024). Operatsiino-diialnisnyi komponent viiskovo-patriotychnoho vykhovannia starshoklasnykiv v Ukraini (persha chvert XXI st.) [Operational and Activity Component of Military-Patriotic Education of Senior Students in Ukraine (First Quarter of the 21st Century)]. *Perspectives and Innovations of Science*, (5(39)). [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-257-267](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-257-267) (in Ukrainian).
9. Kolomoiets, H. A. (2021). Patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi viiskovo-sportyvnykh ihor. Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut problem vykhovannia [Patriotic education of older adolescents through military-sports games Abstract of the dissertation ... candidate of pedagogical sciences. Institute of the problem of exploitation. 13.00.07.]. Kyiv, 2021, 24 (in Ukrainian).
10. U novomu proiekti Minveteraniv ta Minoborony pershi 26 veteraniv viiny proishly navchannia i vykladatymut pochatkovu viiskovu pidhotovku v shkolakh. (b.d.) [In a new project by the Ministry of Veterans Affairs and the Ministry of Defense, the first 26 war veterans have completed training and will teach basic military training in schools. (n.d.)]. *Ministry of Veterans Affairs*. <https://mva.gov.ua/ua/news/u-novomu-proyekti-minveteraniv-ta-minoboroni-pershi-26-veteraniv-vijni-projshli-navchannya-i-vikladatimut-pochatkovu-vijskovu-pidgotovku-v-shkolah> (in Ukrainian).
11. Tymchuk, M., & Kasich, N. (2023). Zabezpechennia yednosti fizychnoho ta viiskovo-patriotychnoho vykhovannia uchniv starshykh klasiv u protsesi fizkulturno-ozdorovchoi diialnosti [Ensuring Unity of Physical and Military-Patriotic Education of High School Students in the Process of Physical Culture and Health-Improving Activities]. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 27(2), 200–211. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-200-211> (in Ukrainian).
12. Riabokin, R. M., Riabokin, M. V. (2020). Navchalnyi zmist viiskovo-patriotychnoho vykhovannia na osnovi dosvidu NSOU – Plast [Educational content of military-patriotic education based on the experience of NSOU – Plast]. *Innovate Pedagogy*, 2(22), 157–161. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-2.35> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2024 р.